

แต่งแปลบาลี

Pali Composition and Translation

ฉบับปรับปรุง

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต

วิชาแกนพระพุทธศาสนา

ตำรา

รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๔๙

แต่งแปลบาลี

Pali Composition and Translation

ฉบับปรับปรุง

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แต่งแปลบาลี (Pali Composition and Translation) ฉบับปรับปรุง

ผู้แต่ง : คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บรรณาธิการ : ผศ.พิพัฒน์ คงประเสริฐ
ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต : รศ.ดร.กาญจนา วัฒนสุนทร รศ.ชูขณะ รุ่งปัจฉิม
ดร.นลินี ฌ นคร ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล
ดร.สังวรณ์ จัตุระโท

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : พันเอกชรินทร์ จุลคะประดิษฐ์

ศิลปะและรูปเล่ม : นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ

พิสูจน์อักษร : นายสุชญา ศิริธัญญ์, นายอักษรวิชัย โฉมศรี

ผู้ออกแบบปก : นายพิจิตร พรหมลี

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มีนาคม ๒๕๕๔ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : มิถุนายน ๒๕๕๖ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ : มิถุนายน ๒๕๕๙ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แต่งแปลบาลี. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย, 2551.

186 หน้า.

1. ภาษาบาลี...ไวยากรณ์. 2. ภาษาบาลี...การแปล. I. ชื่อเรื่อง.

491.357

ISBN : 978-974-364-729-1

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑-๑๗ ถนนมหาราช แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐๒-๖๒๓-๕๖๒๔, โทรสาร ๐๒-๖๒๓-๕๖๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำรารายวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของ มหาวิทยาลัยให้แพร่หลายและเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ ร่วมกันพัฒนารายวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า มุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานด้วยประสิทธิภาพ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน พัฒนาดน พัฒนางานให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอัตรา และพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือ แต่งแปลบาลี เล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในวิชาแกนพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาประกอบด้วย ๘ บท คือ “หลักไวยากรณ์เพื่อการแต่งแปล ประโยคในภาษาบาลี ความสัมพันธ์ของบทในประโยค หลักการแปลบาลี หลักการแต่งบาลี แต่งแปลประโยคพิเศษและสำนวนบาลี การแปลบาลีเป็นไทย และการแปลไทยเป็นบาลี” ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้แล้วในบทต่างๆ เนื้อหาสาระปรากฏ แจ่มแจ้งแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการ ด้านพระพุทธศาสนาแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้ที่สนใจ ตลอดไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการปรับปรุงเนื้อหา และจัดพิมพ์ตำรารายวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อปรับปรุงเนื้อหาตำราวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไปที่ใช้สอนในมหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ตามกรอบมาตรฐานระดับอุดมศึกษา ๒) เพื่อให้คณาจารย์ ของมหาวิทยาลัย ได้เสนอผลงานทางวิชาการ ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นระบบ รองรับการ ประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย ๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ มหาวิทยาลัย ให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

หนังสือแต่งแปลบาลี เล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในวิชาแกนพระพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ศึกษา “หลักบาลีไวยากรณ์ การแต่งบาลี การแปลบาลีทั้งโดยอรรถและโดยพยัญชนะให้ถูกต้องตามหลักภาษา การแต่งและการแปลประโยคพิเศษและสำนวนที่ควรทราบ การแปลบาลีเป็นไทยและแปลไทยเป็นบาลี จากหนังสือที่กำหนด หลักและวิธีการแต่งฉันทภาษาบาลี” ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอ ไว้แล้วในบทต่างๆ

คณะผู้เขียนหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์กับคณาจารย์ นิสิต ผู้สนใจทั่วไป และผู้เกี่ยวข้อง ตามวัตถุประสงค์ของโครงการนี้ จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำหนังสือเล่มนี้สำเร็จเรียบร้อย ด้วยดีทุกประการ หากมีข้อบกพร่องผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของหนังสือ ต้องขออภัย เป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหาตำราวิชาแต่งแปลบาลี

มกราคม ๒๕๕๕

คำนำสำนักพิมพ์

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเกิดขึ้นตามนโยบายของผู้บริหารมหาวิทยาลัย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ คือ (๑) ส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตหนังสือ ตำรา งานแปลและเอกสารทางวิชาการอื่นๆ (๒) จัดพิมพ์หนังสือ ตำรา งานแปล และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ที่มีคุณภาพเป็นประโยชน์แก่การเรียนการสอนทุกระดับในมหาวิทยาลัยและการศึกษาค้นคว้าของประชาชน และ (๓) จำหน่ายแจกหนังสือ ตำรา งานแปล และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาปรัชญา และศาสตร์สมัยใหม่ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย ดังนั้น สำนักพิมพ์ตระหนักถึงความสำคัญของนโยบายของมหาวิทยาลัย จึงได้จัดพิมพ์ตำรารายวิชา “แต่งแปลบาลี” ฉบับปรับปรุง ถือว่าเป็นส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียนรู้ภาษาบาลีในพระพุทธศาสนา

ตำรารายวิชา “แต่งแปลบาลี” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในวิชาแกนพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในเนื้อหาได้อธิบายหลักบาลีไวยากรณ์เพื่อการแต่งแปล ประโยคในภาษาบาลี การสัมพันธ์ของบทในประโยค หลักการแปลบาลีทั้งโดยอรรถและโดยพยัญชนะให้ถูกต้องตามหลักภาษา หลักการแต่งบาลี และการแปลประโยคพิเศษและสำนวนบาลีที่ควรทราบ ตลอดจนถึงการแปลบาลีเป็นไทยและการแปลไทยเป็นบาลี

สำนักพิมพ์ต้องขอขอบพระคุณคณะกรรมการบริหารสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมี พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดีและประธานกรรมการบริหารสำนักพิมพ์ที่เมตตาตามอบต้นฉบับตำรารายวิชา “แต่งแปลบาลี” ขอขอบพระคุณคณาจารย์ ผู้แต่งที่ได้เสียสละเวลาร่วมกันปรับปรุงเนื้อหาวิชาให้มีความเข้าใจได้ง่ายขึ้น และปรับปรุงการใช้ภาษาที่ร่วมสมัยทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว และขอขอบคุณ กองวิชาการ ที่ช่วยเป็นแรงสนับสนุนงานต้นฉบับและบุคลากร ให้สำนักพิมพ์สามารถจัดพิมพ์ตำราเรียนเล่มนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำรารายวิชา “แต่งแปลบาลี” ฉบับปรับปรุง จะเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ภาษาบาลีทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ของนิสิต นักศึกษา และประชาชนสืบไป

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มิถุนายน ๒๕๕๙

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
เรื่อง การปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำราวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔

<p style="text-align: center;">คณะกรรมการดำเนินงาน</p> <p>ที่ปรึกษา พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.</p> <p>กรรมการ พระมหาสุริยา วรเมธี, ผศ.ดร. พระครูสังฆรักษ์กิตติพงศ์ สิริวิฑฒโน พระมหาสุทัศน์ ติสสรวาทิ พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาสุทิตย์ อากาศโร พระมหาชำนาญ มหาชาโน พระมหาประยูร โชติวโร พระทิพย์ สิริธมโม พระฐิตะวงษ์ อนุตตโร พระสมุห์ศักดา วิสุทธิญาณ พระมหาราชัน จิตตปาโล พระสุทิน เขมวีโส พระมหาสาธิต สาธิต ผศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู ผศ.ปฐมพงศ์ ทินบรรเจิดฤทธิ ผศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง นายอดุลย์ คนแรง นายพิธิบูลย์ กาญจนพิพิธ ผศ.สุเทพ พรหมเลิศ นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดิ์</p> <p>กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญา</p> <p>กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ พระมหาสุระศักดิ์ ธีรวีโส พระมหานพดล เตชธมโม พระมหาธิติ อนุภทโท นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายอักษรวิชัย โฉมศรี นายชำนาญ เกิดช่อ นายสมบูรณ์ เฟ่งพิศ นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจำง นางสาวธัญญาญณ์ มัควัลย์ นายวิชิต มงคลวีระขจร นางสาวอรุณรัตน์ เพ็ชรรุ่ง นายกิตติพัทธ์ ทินบรรเจิดฤทธิ นางสาวตรีรัตน์ ศรีตะวัน นางสาววิไลวรรณ รังสร้อย</p>	<p style="text-align: center;">คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหาวิชา “แต่งแปลบาลี”</p> <p>ประธานกรรมการ พระเมธีสุตาภรณ์</p> <p>กรรมการ พระสุทธิวิทย์ สุชีโว พระมหาวัชรพล วรปโชโต ผศ.พิพัฒน์ คงประเสริฐ อาจารย์เทวัญ เอกจันทร์ อาจารย์วัฒน์ กัลยาณพัฒนกุล อาจารย์สิทธิมนต์ ตีสันเทียะ อาจารย์ชินศรี ชูเลื่อน</p> <p>เลขานุการและผู้ช่วย พระมหาสุทธิวิทย์ สุชีโว อาจารย์วัฒน์ กัลยาณพัฒนกุล</p> <p>คณะบรรณาธิการ ผศ.พิพัฒน์ คงประเสริฐ อาจารย์เทวัญ เอกจันทร์</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต รศ.ดร.กาญจนา วัฒนสุนทร รศ.ชัชณะ รุ่งปัจฉิม ดร.นลินี ณ นคร ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล ดร.สังวรณัฏฐ์ ใจดี</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ พ.อ.ชรินทร์ จุลคะประดิษฐ์</p>
---	--

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
คำนำสำนักพิมพ์	(๕)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔	(๖)
บทที่ ๑ หลักไวยากรณ์เพื่อการแต่งแปล	๑
ความนำ	๒
๑.๑ นามและการแจกนาม	๓
๑.๒ หน้าที่ของคำนาม	๙
๑.๓ บทนามที่เป็นประธานในประโยค	๑๐
๑.๔ บทกิริยา	๑๑
๑.๕ บทขยายกิริยา	๑๘
สรุปท้ายบท	๑๘
คำถามท้ายบท	๒๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๑
บทที่ ๒ ประโยคในภาษาบาลี	๒๓
ความนำ	๒๔
๒.๑ ประโยคภาษาบาลีตามหลักไวยากรณ์	๒๔
ประโยคกัตตุวาจก	๒๕
ประโยคกัมมวาจก	๒๗
ประโยคภาววาจก	๒๘
ประโยคเหตุกัตตุวาจก	๒๙
ประโยคเหตุกัมมวาจก	๓๐
๒.๒ ประโยคภาษาบาลีตามลักษณะของเนื้อหา	๓๒
เอกัตถะประโยค	๓๒
อเนกัตถะประโยค	๓๒
สังกรประโยค	๓๖

(๘)

๒.๓	ประโยคภาษาบาลีตามวัตถุประสงค์ของการใช้	๓๗
	ประโยคบอกเล่า	๓๘
	ประโยคคำถาม	๓๘
	ประโยคปฏิเสธ	๔๒
	ประโยคคำสั่ง	๔๓
	ประโยคขอร้อง	๔๓
	ประโยคแนะนำ/ตักเตือน	๔๔
	สรุปท้ายบท	๔๔
	คำถามท้ายบท	๔๕
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๔๗
บทที่ ๓	ความสัมพันธ์ของบทในประโยค	๔๙
	ความนำ	๕๐
	๓.๑ ความหมาย ลักษณะ และหน้าที่ของบท	๕๐
	๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างบทประธานกับบทขยายประธาน	๕๓
	๓.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างบทประธานกับบทกิริยาในระหว่าง	๕๕
	๓.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างบทประธานกับบทกิริยาคุมพากย์	๕๗
	๓.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างบทกิริยากับบทขยายกิริยา	๖๐
	๓.๖ ความสัมพันธ์ระหว่างบทกรรมกับบทกิริยา	๖๑
	สรุปท้ายบท	๖๒
	คำถามท้ายบท	๖๓
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๖๔
บทที่ ๔	หลักการแปลบาลี	๖๕
	ความนำ	๖๖
	๔.๑ ประเภทของการแปล	๖๖
	การแปลยกศัพท์	๖๖
	การแปลโดยพยัญชนะ	๖๗
	การแปลโดยอรรถ	๖๗
	๔.๒ หลักการแปลและลำดับการแปลบาลี	๖๘
	ฮาลปนะ	๖๘

นิบาตต้นข้อความ	๖๙
บทกาลสัตตมี	๖๙
บทประธาน	๗๐
บทขยายประธาน	๗๐
บทกิริยาในระหว่าง	๗๑
บทขยายกิริยาในระหว่าง	๗๑
ประโยคแทรก	๗๑
บทขยายประโยคแทรก	๗๒
บทกิริยาคุมพากย์	๗๒
บทขยายกิริยาคุมพากย์	๗๓
๔.๓ หลักการแปลประโยคเลขนอก ประโยคเลขใน	๗๓
๔.๔ หลักการแปลประโยคอุปมา-อุปไมย (เปรียบเทียบ)	๗๕
อุปมาลึงค์ตถะ	๗๕
อุปมาวิเสสนะ	๗๕
อุปมาวิกติกัตตา	๗๖
อุปมาวิกติกัมมะ	๗๖
สรุปท้ายบท	๗๗
คำถามท้ายบท	๗๘
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๗๙
บทที่ ๕ หลักการแต่งบาลี	๘๑
ความนำ	๘๒
๕.๑ หลักการเรียงนิบาต	๘๒
๕.๒ หลักการเรียงบทนามนาม	๘๔
หลักการเรียงบทปฐมวิภัติ	๘๔
หลักการเรียงบททุติยวิภัติ	๘๕
หลักการเรียงบทตติยวิภัติ	๘๗
หลักการเรียงบทจตุตถวิภัติ	๙๑
หลักการเรียงบทปัญจมีวิภัติ	๙๒
หลักการเรียงบทฉกฏวิภัติ	๙๕

(๑๐)

หลักการเรียงบทสดที่มีวิภัติ	๙๖
หลักการเรียงบทอาลปะนะ	๙๘
๕.๓ หลักการเรียงบทวิเสสนะ	๑๐๐
๕.๔ หลักการเรียงบทกิริยา	๑๐๓
๕.๕ หลักการเรียงบทกิริยาวิเสสนะ	๑๐๗
๕.๖ หลักการเรียงบทวิกิตกัฏฐา	๑๐๘
สรุปท้ายบท	๑๑๐
คำถามท้ายบท	๑๑๑
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๑๒
บทที่ ๖ แต่งแปลประโยคพิเศษและสำนวนบาลี	๑๑๓
ความนำ	๑๑๔
๖.๑ ประโยคกาโกโลกนัย	๑๑๔
๖.๒ ประโยคนาคโสณฺหิ	๑๑๕
๖.๓ ประโยคตั้งเอตทัคคะ	๑๑๘
๖.๔ ประโยคสนทนาหรือหนึ่งประชุมกัน	๑๒๐
๖.๕ ประโยคตรัสถาม-ทูลตอบ	๑๒๐
๖.๖ ประโยคถาม-ตอบเรื่องสุขทุกข์	๑๒๑
๖.๗ ประโยค กิมจํคํ ปน, ปเคว	๑๒๓
๖.๘ ประโยค สกฺกา	๑๒๖
๖.๙ ประโยค อลํ	๑๒๘
๖.๑๐ สำนวนไทยสันทัดเกี่ยวกับบาลีที่ควรทราบ	๑๒๙
๖.๑๑ สำนวนสอบภูมิ	๑๓๒
สรุปท้ายบท	๑๓๓
คำถามท้ายบท	๑๓๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๓๕
บทที่ ๗ การแปลบาลีเป็นไทย	๑๓๗
ความนำ	๑๓๘
๗.๑ การแปลยกศัพท์	๑๓๘
ตัวอย่างการแปลยกศัพท์จากพระธรรมบท	๑๓๙

๗.๒ การแปลโดยพยัญชนะ	๑๔๑
ตัวอย่างการแปลโดยพยัญชนะตามรูปวจากทั้ง ๕	๑๔๒
ตัวอย่างการแปลโดยพยัญชนะจากพระธรรมบท	๑๔๓
๗.๓ การแปลโดยอรรถ	๑๔๗
ตัวอย่างการแปลโดยอรรถตามรูปวจากทั้ง ๕	๑๔๘
ตัวอย่างการแปลโดยอรรถจากพระธรรมบท	๑๔๙
สรุปท้ายบท	๑๕๑
คำถามท้ายบท	๑๕๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๕๓
บทที่ ๘ การแปลไทยเป็นบาลี	๑๕๕
ความนำ	๑๕๖
๘.๑ แปลไทยเป็นบาลี ประโยคสังคัตตะ	๑๕๖
๘.๒ แปลไทยเป็นบาลี ประโยคกัตตุวจาก	๑๕๗
๘.๓ แปลไทยเป็นบาลี ประโยคกัมมวจาก	๑๕๘
๘.๔ แปลไทยเป็นบาลี ประโยคภาววจาก	๑๕๙
๘.๕ แปลไทยเป็นบาลี ประโยคเหตุกัตตุวจาก	๑๖๑
๘.๖ แปลไทยเป็นบาลี ประโยคเหตุกัมมวจาก	๑๖๒
๘.๗ ประโยคสำนวนนิยม	๑๖๒
๘.๘ ประโยคการสนทนาด้วยภาษาบาลี	๑๖๕
สรุปท้ายบท	๑๖๘
คำถามท้ายบท	๑๖๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๗๐
บรรณานุกรม	๑๗๑
ภาคผนวก : รายละเอียดของรายวิชาแต่งแปลบาลีและแผนการสอน	๑๗๓
คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหาวิชา “แต่งแปลบาลี”	๑๘๕

(၈၅)

บทที่ ๑

หลักไวยากรณ์เพื่อการแต่งแปล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิพัฒน์ คงประเสริฐ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกลักษณะ รูปแบบ และการแจกนามได้
๒. บอกหน้าที่ของนามได้
๓. แสดงบทที่ใช้เป็นประธานในประโยคได้
๔. ประกอบบทกิริยาได้
๕. ประกอบบทขยายกิริยาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- นามและการแจกนาม
- หน้าที่ของนาม
- บทที่ใช้เป็นประธานในประโยค
- บทกิริยา
- บทขยายกิริยา

ความนำ

บาลี เป็นชื่อของภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่อยู่คู่กับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามิให้ผิดเพี้ยนหรือวิบัติสูญหายไป ทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นมาจนถึงสมัยปัจจุบัน เพียงแต่สมัยพุทธกาลเรียกว่าภาษามคธ ตามชื่อของแคว้นมคธที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นศูนย์กลางของการประกาศหลักคำสอนของพระองค์ แต่ไม่ได้เรียกว่าภาษาบาลี ดังเช่นปัจจุบัน การศึกษามคธหรือบาลีในสมัยนั้น คือการศึกษาพระพุทธพจน์จากพระพุทธเจ้าโดยตรง ภาษามคธหรือบาลีเป็นภาษาที่ชาวมคธใช้พูดสื่อสารกันอยู่รอบข้างพระพุทธเจ้า เป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สามารถรู้และเข้าใจความหมายได้โดยไม่ต้องอาศัยการศึกษาหลักไวยากรณ์ของภาษามคธหรือบาลีจึงไม่มีความจำเป็นมากนัก เพราะแม้ไม่ศึกษาหลักไวยากรณ์ของภาษา ก็สามารถเข้าใจสาระสำคัญของคำสั่งสอนได้เป็นอย่างดี^๑

กาลต่อมาภายหลังพุทธกาล พระพุทธพจน์ซึ่งในอดีตสั่งสอนทรงจำกันมาด้วยระบบมุขปาฐะหรือการท่องจำ ซึ่งได้ถูกนำมาสังคายนาเข้าเป็นหมวดหมู่แล้วบันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษาบาลี แผลขยายออกไปสู่นานาประเทศ การศึกษาหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีกลายเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นมาก มิฉะนั้นแล้ว การศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะไม่สามารถเข้าใจสาระสำคัญอันลุ่มลึกที่ท่านได้บันทึกเอาไว้ด้วยภาษาบาลีอย่างแจ่มแจ้งได้ หลักไวยากรณ์บาลีเป็นเรื่องที่ละเอียดมีความลึกซึ้ง มีข้อปลีกย่อย แต่ละเรื่องซับซ้อนพิสดารยากที่จะศึกษาในช่วงระยะเวลาอันจำกัดให้เข้าใจอย่างละเอียดได้ทั้งหมด ในบทนี้ จะไม่อธิบายรายละเอียดทั้งหมด นำมากล่าวเฉพาะหลักไวยากรณ์ในส่วนที่จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อเป็นพื้นฐานของการฝึกหัดแต่งและแปลบาลีพอเป็นแนวสังเขปเท่านั้น เพื่อให้ผู้ที่แม้ไม่มีพื้นความรู้ภาษาบาลีมาก่อนก็สามารถทำความเข้าใจได้โดยไม่ต้องอาศัยหลักไวยากรณ์พื้นฐานเพื่อการแต่งแปลบาลีที่ต้องศึกษาเป็นเบื้องต้นให้รู้และเข้าใจประกอบด้วยเรื่องต่อไปนี้

^๑ พระอุตรคณาทิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๓๗ - ๔๓๘.

๑.๑ นามและการแจกนาม

๑) นาม

นาม ตามรูปศัพท์ หมายถึง ชื่อ เป็นถ้อยคำที่สมมติขึ้นมาเรียกชื่อของสรรพสิ่งทั้งปวง ที่มีอยู่ในโลกนี้ ทั้งที่มีวิญญานและทั้งที่หาวิญญานมิได้ เช่น คน สัตว์ สิ่งของ สถานที่ เป็นต้น^๒ หลักไวยากรณ์บาลีแบ่งนามออกเป็น ๓ อย่าง ตามลักษณะของนาม คือ นามนาม คุณนาม และ สัพพนาม

(๑) **นามนาม** หมายถึง คำพูดที่ใช้เรียกชื่อ คน สัตว์ สิ่งของ สถานที่ และสิ่งต่างๆ เช่น ปุริส (ผู้ชาย) อิตถิ (ผู้หญิง) เคห (เรือน) อุกก (น้ำ) เป็นต้น โดยย่อท่านจัดไว้ ๒ ประเภท คือ

๑. **สาธารณนาม** หมายถึง ชื่อที่สื่อถึงสิ่งของทั่วไป ไม่ได้จำเพาะเจาะจง เช่น มนุสฺส (มนุษย์) สตฺต (สัตว์) กุล (ตระกูล) เป็นชื่อเรียกทั่วไป ไม่ได้จำเพาะเจาะจงคนใดคนหนึ่ง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๒. **อสาธารณนาม** หมายถึง ชื่อที่สื่อถึงสิ่งของที่เฉพาะเจาะจงลงไปอย่างชัดเจน เช่น สารีปุตฺต (พระสารีบุตร) วิสาขา (นางวิสาขา) สาวตถิ (เมืองชื่อสาวตถิ) เป็นต้น

(๒) **คุณนาม** หมายถึง ชื่อที่แสดงลักษณะอาการต่างๆ ของนามนาม เป็นการขยายบทนาม ให้มีความหมายชัดเจนขึ้น มี ๓ ประเภท คือ

๑. **ขั้นปกติ** หมายถึง คุณนามที่บอกลักษณะของนามนามระดับปกติธรรมดา เช่น ปณฺหิตโต ทารโก (เด็กฉลาด) พาลโต ทารโก (เด็กโง่เขลา) สุนฺหโร ทารโก (เด็กดี) เป็นต้น

๒. **ขั้นวิเศษ** หมายถึง คำคุณนามที่บอกลักษณะว่าดี หรือพิเศษกว่าขั้นปกติ เวลาแปล ให้ใส่คำว่า ยิ่ง, กว่า, ล่วง เข้าไว้ด้วย เช่น ปณฺหิตตโร ทารโก (เด็กฉลาดกว่า) พาลตโร ทารโก (เด็กโง่เขลากว่า) อติสุนฺหโร ทารโก (เด็กดียิ่ง) เป็นต้น

๓. **ขั้นอติวิเศษ** หมายถึง คำคุณนามที่แสดงลักษณะของนามว่ามีลักษณะพิเศษที่สุด เวลาแปลท่านให้ใส่คำว่า ที่สุด หรือเกินเปรียบ ไว้หลังคุณนามนั้นด้วย เช่น ปณฺหิตตโม ทารโก (เด็กฉลาดที่สุด) พาลตโม ทารโก (เด็กโง่เขลาที่สุด) อติวิยสุนฺหโร ทารโก (เด็กดีที่สุด, ดีเกินเปรียบ) เป็นต้น

(๓) **สัพพนาม** หมายถึง คำนามที่ใช้แทนนามนามทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อมิให้กล่าวอ้างถึงนามนามนั้นบ่อยๆ หรือซ้ำซากเกินไป ให้ใช้คำสัพพนามแทนได้ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

^๒ พระคัมภีร์สาราภิวงศ์, สังววรรณามัญชรีและสังววรรณานาฬยาม, (กรุงเทพมหานคร : พืทักษัอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

๑. **ปริสสัพพนาม** คำพูดที่ใช้แทนคำนามนามที่เป็นตัวบุคคลโดยตรง เช่น โส (เขา) สธา (เธอ) ตั (มัน) ตูว (ท่าน) อหิ (ฉัน, ข้าพเจ้า)

๒. **วิเสสนสัพพนาม** คำพูดที่ใช้แทนชื่อคำนามนามทั่วไป เพื่อให้รู้ความหมายแน่นอนหรือไม่แน่นอน บอกระยะ และอื่นๆ เช่น อย (นี้) อิท (นี้) อมฺ (โน้น) อญตโร (คนใดคนหนึ่ง) เป็นต้น

คำนามทั้งหมดที่กล่าวมานี้ รากศัพท์ของคำล้วนสำเร็จมาจากธาตุทั้งหลาย โดยผ่านขบวนการปรุงแต่งตามหลักไวยากรณ์ ด้วยปัจจัยนามกิตก์ ซึ่งเรียกว่า ศัพท์นามกิตก์ ทั้งสิ้น เมื่อต้องการนำไปใช้แต่ง-แปล คำนามทุกประเภทต้องประกอบด้วยเครื่องปรุงของนาม คือ ลิงค์ วจนะ และวิภัติก่อนเสมอ จึงจะนำไปใช้แต่ง-แปลได้ ในภาษาบาลีนั้น คำนามที่ยังไม่ประกอบด้วยวิภัติ เรียกว่า ศัพท์ตามหลักไวยากรณ์แปลได้ แต่ออกกายตนิบาตไม่ได้ และนำไปใช้แต่ง-แปล ไม่ได้ ต้องนำศัพท์ไปประกอบวิภัติ (แจก) ให้เป็นบทก่อนจึงจะแปลได้ ออกสำเนียงได้ และนำไปใช้แต่ง-แปลได้

๒) นามศัพท์ที่ประกอบวิภัติแล้ว มีส่วนประกอบดังนี้

(๑) ลิงค์ (เพศ)

ลิงค์ ในทางไวยากรณ์ภาษาบาลี หมายถึง เพศของคำนาม ท่านแบ่งเป็น ๓ ประเภท^๓

๑. **ปุงลิงค์** หมายถึง เพศชาย หรือสิ่งที่สมมติว่าเป็นเพศชาย เช่น ปุริส (ชาย) เสฏฺฐิ (คนมีทรัพย์) ทาร (เมีย) เป็นต้น

๒. **อิถิลิงค์** หมายถึง เพศหญิง หรือสิ่งที่สมมติว่าเป็นเพศหญิง เช่น กญฺญา (หญิงสาว, นางสาวน้อย) รตฺติ (กลางคืน) ชนฺติ (ความอดทน) เป็นต้น

๓. **หปุสกลิงค์** หมายถึง คำนามที่ไม่สามารถบอกถึงเพศที่แท้จริงได้ เช่น กุล (ตระกูล) ภูมิ (พื้นดิน) สขฺฌ (เงิน) เป็นต้น

(๒) วจนะ (คำพูด)

วจนะ หมายถึง คำที่บอกจำนวนของนาม มี ๒ วจนะ^๔ คือ

๑. **เอกวจนะ** คำพูด สำหรับเรียกของสิ่งเดียว

๒. **พหุวจนะ** คำพูดสำหรับเรียกของมากกว่าสิ่งเดียว คือตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไป

^๓ พระอัครคังสเถระ, สัททนีติสูตรตมาลา, (กรุงเทพมหานคร : พิกษัยอักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓ - ๑๔.

^๔ พระมหาเทียบ สิริธมาโณ, การใช้ภาษาบาลี, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๙.

(๓) วิภัติ (แจก, เครื่องแจก)

วิภัติ หมายถึง การแจกนามศัพท์เพื่อให้ออกสำเนียงการแปลได้ ให้รู้ว่าหน้าที่ของ บทนามแต่ละวิภัติทำหน้าที่อะไร เพื่อประโยชน์ในการกำหนด ลิงค์และวณะของนาม วิภัตตินาม มี ๑๔ ตัว แบ่ง ออกเป็น เอกวณะ ๗ และพหุวณะ ๗ (ไม่รวมอาลปนะ) และวิภัตตินี้มีความสัมพันธ์ กับอายตนิบาต คือคำสำหรับเชื่อมต่อบทนามให้มีเนื้อความแปลได้ถูกต้องตามสำเนียงวิภัติแต่ละ วิภัติ ดังนี้

วิภัติและสำเนียงอายตนิบาต (คำแปล)

วิภัติ	เอก	อายตนิบาต	พหู	อายตนิบาต
ปฐมา	ลี	อ.(อันว่า)	โย	อ. ท.(ทั้งหลาย)
ทุติยา	อ๋	ซึ่ง, สู, ย้ง, ลี้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ	โย	ซึ่ง, สู, ย้ง, ลี้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ ท.
ตติยา	นา	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง	หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง ท.
จตุตถี	ส	แก่, เพื่อ, ต่อ, แต่	นั	แก่, เพื่อ, ต่อ, แต่ ท.
ปัญจมี	สุมา	แต่, จาก, กว่า, เหตุ	หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ ท.
ฉกัฏฐี	ส	แห่ง, ของ, เมื่อ	นั	แห่ง, ของ, เมื่อ ท.
สัตตมี	สุมี	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน, ณ	สุ	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน, ณ ท.
อาลปนะ	ลี	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่	โย	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่ ท.

- ข้อสังเกต** อ. ย่อมาจากคำเต็มว่า อันว่า
 ท. ย่อมาจากคำเต็มว่า ทั้งหลาย

วิภัตตินามแต่ละตัว มีสำเนียงการแปลต่างกัน เรียกว่า สำเนียงอายตนิบาต นามศัพท์ที่แจก ด้วยวิภัตตินามแล้ว เรียกว่า บทนาม แปลออกสำเนียงอายตนิบาตและบอกหน้าที่ได้ตามสำเนียง วิภัตตินั้นๆ

๓) การแจกนาม

การแจกนาม หมายถึง การแจกรูปของคำนามศัพท์ด้วยวิภัตินิยาม ตามหลักไวยากรณ์ บาลีนั้น คำนามทุกชนิดจัดอยู่ในประเภทคำศัพท์ เรียกว่า นามศัพท์ มีความหมายตามรากศัพท์เดิม แปลได้แต่ออกสำเนียงการแปลตามหลักไวยากรณ์ไม่ได้^๕ การจะนำคำนามศัพท์ไปใช้นั้น จะต้องนำไปแจกด้วยวิภัตินิยามก่อน เพื่อให้แปลได้และออกสำเนียงการแปลได้ตามที่ต้องการดังกล่าวแล้ว

การแจกคำนามในภาษาบาลีนั้น นอกจากแจกตามวิภัตินิยามแล้ว ยังต้องกำหนดเพศหรือลิงค์ของนามศัพท์แต่ละคำ ว่าท่านจัดเป็นลิงค์ประเภทไหนใน ๓ ลิงค์ คือ ปุงลิงค์ ศัพท์ที่เป็นเพศชาย อิตถीलิงค์ ศัพท์ที่เป็นเพศหญิง และ นปุงสกลิงค์ ศัพท์ที่ไม่เป็นทั้งเพศชายและเพศหญิง

การกำหนดว่า นามศัพท์ใด จะเป็นลิงค์ใดและแจกแบบไหน ให้กำหนดเอาสระที่สูงสุดของคำนามที่เรียกว่า การันต์ ตามที่กำหนดไว้ในแต่ละลิงค์เป็นตัวกำหนดการแจก แต่เนื่องจาก ลิงค์ หรือเพศในภาษาบาลีนั้น มีทั้งลิงค์โดยกำเนิดที่กำหนดเพศของคำนามไว้ชัดเจน เช่น ปุริส (ชาย) อิตถี (หญิง) เป็นต้น และ ลิงค์ หรือเพศ โดยสมมติซึ่งมิได้กำหนดเพศของคำนามให้ชัดเจนแน่นอน เวลาแจกคำนามจึงต้องกำหนดเอา การันต์ คือ สระที่สูงสุดของคำนามที่กำหนดไว้ในแต่ละลิงค์เป็นแม่แบบของการแจกว่า นามศัพท์ไหนต้องแจกแบบไหน ของลิงค์อะไร

การันต์ (สระที่สูงสุดอักษร)

การันต์ คือ สระที่สูงสุดของศัพท์ ที่ไวยากรณ์บาลีกำหนดให้เป็นแบบของการแจกคำนามทั้ง ๓ ลิงค์^๖ คือ

๑. ปุงลิงค์ เพศชาย มีการันต์ ๕ ตัว คือ อ อิ อี อุ ฌ
๒. อิตถीलิงค์ เพศหญิง มีการันต์ ๕ ตัว คือ อา อิ อี อุ ฌ
๓. นปุงสกลิงค์ มิใช่เพศชายและเพศหญิง มีการันต์ ๓ ตัว คือ อ อิ อุ

แบบการแจกนามด้วยวิภัตินิยาม ทั้ง ๗ วิภัติ ทั้ง ๓ ลิงค์ คำนามที่ต่างลิงค์ มีการันต์ หรือที่สูงสุดของคำต่างกันด้วย ดังตัวอย่างการแจก ดังนี้

^๕ พินิจ คณประเสริฐ, *ไวยากรณ์บาลีขั้นสูง*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *บาลีไวยากรณ์วิจิตร ภาคที่ ๒*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๓๐.